

УДК 81'367.625.41

ІНФІНІТИВ ЯК АТРИБУТИВНА СИНТАКСЕМА

Гандзюк О.М.

Метою написання статті є розгляд атрибутивного функціонування інфінітива, виявлення тих семантичних груп іменників, поєднання з якими дозволяє інфінітиву заміщувати в реченнєвій конструкції позицію атрибута.

Актуальність дослідження зумовлюється відсутністю системного аналізу атрибутивних потенцій інфінітива.

Вторинна предикатна синтаксема, похідна від предиката вихідного елементарного простого речення, може поширювати кожен субстантивну синтаксему. Дослідженням таких поширювачів – атрибутивних синтаксем займається І.Р. Вихованець [3, с.81; 5, с.285]. Атрибутивне функціонування інфінітива розглядається О.К. Безпояско [1, с.52], В.М. Брициним [2, с. 152].

Вступ до проблеми. Інфінітивне вираження атрибутивних відношень має свої особливості. Якщо атрибутивне вживання іменників і прислівників породжене компресією, то аналогічне вживання інфінітива є наслідком семантичної компресії компонентів складнопідрядних речень, зокрема підрядних речень. Невласне-сполучення *бажання жити, переконання боротися* (напр.: *Бажання жити поставило бійця на ноги; Переконання боротися керувало його вчинками*) із залежним компонентом у формі інфінітива на рівні семантичної структури розгортається в речення такої конструкції: *Бажання, яке полягає в тому, щоб жити; Переконання, яке полягає в тому, щоб боротися* [4, с. 197]. Заміщення інфінітивом позиції атрибута на рівні поверхневої структури мало сприймається як вияв семантичного ушільнення. Вживання іменників і прислівників у цій позиції, навпаки, є прямим безпосереднім виявом змін у поверхнєвій структурі, зумовлених згортанням присудка. Інфінітивний тип атрибутів, порівняно з іменниковим і прислівниковим, нерегулярний щодо морфологічного вираження, нерегламентований щодо лексико-семантичного наповнення, пор.: *Звичка розмовляти на уроках завдала школярці прикроців; Прагнення знайти, побачити кликало юних слідопитів у дорогу*. Інфінітивне вираження атрибутивних відношень не має умов для категоріального прикметникового оформлення [4, с.197].

Інфінітив у функції означення не має здатності флексійного узгодження, але своєю синтаксичною функцією наближається до тих означень, які втратили здатність узгоджуватися. Синтаксичну функцію означення інфінітиви можуть виконувати при порівняно обмеженій групі іменників, якщо вони разом з іменниками не входять до складу присудка і здатні передавати ознаку поняття. До іменників, які характеризуються інфінітивами з боку їх ознак, властивостей, належать віддієслівні іменники із значенням волевиявлення, що передають модальні поняття [2, с.81] і, як правило, співвідносні з дієсловами: *Хоч він був зовсім непрактичний, бійці належно оцінили вже саме прагнення Ференца чесно трудитись, стати їм на поміч* (О. Гончар); *Помічник капітана питався дозволу увійти* (Ю. Смолич).

Якщо перед означуваним іменником стоїть узгоджене означення, то воно посилює атрибутивну функцію інфінітива: *Як романтично розповідав він про віковічне бажання галичан звільнитися* (П. Колесник). Коли в реченні відсутнє дієслово-присудок, то інфінітив, характеризуючи іменник-підмет з боку його ознаки, разом з ним набуває й деякого значення предикативності.

Найвиразніше поєднується з інфінітивом такі семантичні групи іменників [2, с. 151]:

ІНФІНІТИВ ЯК АТРИБУТИВНА СИНТАКСЕМА

1) іменники з семою „спосіб” – мистецтво, манера, метод, наука, досвід, шлях, засіб, напр.: *-Загинуть, якщо ви, професоре, та ваші співробітники не винайдете способу врятувати їх* (ІО. Смолич);

2) іменники з семою „можливість”, „здатність” – талант, шанс, okazія, секрет, уміння, властивість, змога і под., напр.: *Побудований таким чином, як це я пропоную, огонь трьох мінометних рот полку обов'язково накриває траншею противника і не дає йому змоги підняти голову* (О. Гончар); *Проти відомих нашій науці інфузійних рідин, що мають властивість зберігати життя клітин, поміщених в них, моя штучна кров має той плюс, що є досконалим провідником для електричного струму* (Ю. Смолич); *-Людина має нахил мислити і відчувати* (Ю. Смолич); *- Сподіваюся, ви вже маєте силу супроводити мене до собору?* (П. Загребельний); *І ось тільки вчора, коли на небі з'явилися довгоочікувані знаки, патер Фелікс скинув сутану і став сатиром, зазнавши з панею Зосяю такого раю, що тепер у нього надовго вистачить лютої снаги лякати віруючих страхіттям пекла* (П. Колесник);

3) іменники з семою „причина” – привід, резон, смисл, нагода тощо, напр.: *Наказ коменданта (чий же ще наказ може бути!) для Скорика – чудесний привід розправитися з ким завгодно* (В. Собко).

4) іменники з семою „право” – привілей, прерогатива, пільга, напр.: *Кассандра. Мені належить влада не пускати* (Леся Українка);... *жебракам ж даровано право просити милостиню на вулицях всіх імператорських городів, на всіх дорогах імперії* (П. Загребельний);

5) іменники з семою „система поглядів” – доктрина, концепція, кредо, норма, норів, звичай, політика, порядок, правило, практика, звичка, принцип, традиція, план, проект та ін., напр.: *Оксен, знаючи звичку Григора все перебільшувати, мовчав* (Григорій Тютюнник); *-У ромеїв є звичай полювати на малих пташок, обмазуючи гілля дерев клеєм* (П. Загребельний);

6) іменники з семою „часовий проміжок” – час, хвилина, момент, черга, пора, строк тощо, напр.: *-А чи не час Савку твого женити? – спитав Харитон* (Б. Левін);... *коли прийшла його (Уласова) черга відповідати... він зблід і довго не міг сказати першого слова* (Григорій Тютюнник); *-Я переконався, – говорив він через перекладача, – що з германами нам пора порвати* (О.Гончар);

7) іменники з семою „призначення” – місія, функція, доля, спроба і под., напр.: *- Зовіть мене просто Гумбольдт, – посміхнувся він на її (Софії) спробу вимовити оте „штурмбанфюрер”* (А. Дімаров);

8) іменники з семою „бажання” – мета, ідея, ініціатива, каприз, манія, фантазія, завдання, потреба та ін., напр.: *Раз виявив бажання познайомитися з технікою Павло* (Григорій Тютюнник); *Поспішала додому, мало не фізичним зусиллям подолавши бажання підійти, сісти й чекати, чекати* (В. Собко); *Спокуса одержати шоколадку перемогла страх перед маминим гнівом* (А.Дімаров);

9) іменники з семою заняття: хобі.

Крім названих іменників, можна виділити ряд субстантивів, поєднання яких з інфінітивами є стилістично обмеженим, стоїть на межі нормативності, напр.: *проблема – проблема дістати; місце – місце сидіти* тощо [2, с. 152], – а також слова *майстер, мастак*:...*Улас чув, що вони (вуркагани) великі майстри вирізувати гроші*... (Григорій Тютюнник); *Він (Гальванеску) мастак насмажити риби з ясенею* (Ю. Смолич).

На нашу думку, кількість цих групи можна розширити за рахунок груп з такими основними значеннями:

Етична оцінка: *Гріх вбити, гріх красти, гріх кривдити людей* (З. Тулуб); *Як не є, найстарший, йому (Уласу) і випадає честь допомогти батькам нагодувати хлібом насущним оту білоштанну ораву* (Григорій Тютюнник);

Спонування: *Подали команду рушати* (О. Гончар); *Красивий ад'ютант почервонів і замовк, попросив у генерала дозволу закурити* (Григорій Тютюнник); *-Є наказ конфіскувати військове майно* (Григорій Тютюнник); *Брянський з НП передав наказ перейти під саму висоту* (О. Гончар); *Що означав цей жест, вітання чи вимогу проходити швидше, так і лишилося тасмницею* (В.Собко);

Обов'язки: *Вже у 1341 р. Казимир звернувся до папи Бенедикта XII, щоб той звільнив його від узятих перед "православними схизматами зобов'язань зберігати їхні давні обряди, привілеї та традиції* (О. Субтельний). *-Котляревський зразу ж нагадав поручикові про обіцянку розповісти полтавські новини* (Б. Левін); *-Ах, цей проклятий обов'язок вмирати руйнує всі плани!* (Ю. Смолич);

Процеси мислення: *Десять років проклинав він демона, що підказав йому зловтісну думку показатись Янцеві* (І. Вільде);

Сподівання як різновид бажання: *Тоді Софійка почала виходити в місто в надії зустріти хлопця* (А.Дімаров);

Жести: *Урешиті старший наряду подає Марії знак переїжджати греблю* (В. Логвиненко);

Запрошення: *Драгоманов погодився на пропозицію „Громади” виїхати до Австрії* (А. Костенко).

Окаціонально з інфінітивом як атрибутивною синтаксею можуть поєднуватися слова-назви неістот: *На підлогу покотились якісь пакунки, кілька пляшок горілки, мисливські ножі з костяним руків'ям, ножичі стригти віці, кілька жіночих хусток* (Б. Левін).

Висновки. Ад'єктивне морфологічне завершення відінфінітивної синтаксичної деривації неможливе через незмінність інфінітивної форми. Залежність синтаксичного інфінітивного ад'єктива не має умов для категоріального прикметникового оформлення з наявними в останньому граматичними категоріями роду, числа і відмінка, що є несамотійними, похідними від однойменних категорій іменника. Існує семантичний ряд іменників (переважно модального плану), поєднуючись з якими, інфінітив уможливорює своє атрибутивне функціонування.

Список літератури

1. Безпояско О.К. Інфінітив у функції другорядних членів речення// Укр. мова і літ. в шк. – 1984. – №3. – С.51-55.
2. Брицын В.М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке. – К.: Наук. думка, 1990. – 319 с.
3. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наук. думка, 1988. – 256 с.
4. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. – К.: Наук. думка, 1983. – 219 с.
5. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови /І. Вихованець, К. Городенська; За ред. І. Вихованця. – К.: Пульсарн. 2004. – 400с.

Поступила до редакції 16.02.2005 р.